

Joanna Guzik-Iwińska

**OCHRONA NIETYKALNOŚCI OSOBISTEJ
NAUCZYCIELA/WYCHOWAWCY JAKO
FUNKCJONARIUSZA PUBLICZNEGO
A ZACHOWANIA AGRESYWNE UCZNIÓW
Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI
I NIEDOSTOSOWANIEM SPOŁECZNYM**

W artykule zwracam uwagę na problem, z jakim coraz częściej spotykam się w placówkach szkolnych i opiekuńczych dla uczniów z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowaniem społecznym. Problemem tym jest brak obowiązujących procedur postępowania w sytuacjach naruszenia nietykalności osobistej nauczycieli i wychowawców. Propozycje dla podniesienia bezpieczeństwa są wynikiem przeprowadzenia analizy trudnych przypadków, doświadczenia zawodowego oraz potrzeb zgłaszanych przez rodziców, nauczycieli i opiekunów pracujących w placówkach.

**1. Agresywne zachowania uczniów z zaburzeniami
psychicznymi i niedostosowaniem społecznym**

W psychologii i pedagogice agresja rozumiana jest jako: „wszelkie działanie (fizyczne lub słowne), którego celem jest wyrządzenie komuś krzywdy fizycznej lub psychicznej, rzeczywistej lub symbolicznej jakiejś osobie lub czemuś, co ją zastępuje”.

Zachowania określane jako agresywne to „...zbiór zachowań agresywnych występujących u danego osobnika. Jeśli zachowania te są częste i liczne, wtedy stwierdzimy, że osobnik ten jest osobą agresywną lub, że przejawia agresywność”¹.

Termin agresywność będzie zatem oznaczał szczególne cechy i właściwości ludzi, u których agresja jest właściwością nabytą i utrwaloną w procesie ich rozwoju w toku społecznego uczenia się. Cechy te będą przejawiały się w postaci częstych, nieadekwatnych w stosunku do bodźca reakcjach agresywnych, mają-

---

¹ G. Miłkowska, *Agresja*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, Żak 2003, s. 41.

cych znaczne nasilenie i skierowanych wobec szerokiego zakresu obiektów społecznych. Osoba przejawiająca zachowania agresywne charakteryzuje się brakiem umiejętności kontrolowania reakcji.

Znamy wiele klasyfikacji agresji, zmieniających się ze względu na różnorodne kryteria.

W odniesieniu do dzieci, przyjmuje się następującą klasyfikację agresji:

- instrumentalną, której celem jest uzyskanie jakiegoś przedmiotu lub utrzymanie jakiejś sytuacji,
- agresję na złość, czyli agresję nieukierunkowaną na obiekt, osobę lub sytuację,
- agresję obronną, będącą odpowiedzią na atak,
- agresję związaną z grą i zabawą, nasilającą się wskutek zaangażowania w walkę w toku gry lub zabawy².

Ze względu na kierunek, agresję dzieli się na:

- zachowania skierowane na istoty żywe: na innych ludzi i na samego siebie (autoagresja),
- zachowania skierowane na przedmioty martwe (akty wandalizmu, niszczenie).

Kolejnym kryterium są formy agresji. Wyróżniamy agresję:

- bezpośrednią, i przemieszczoną,
- czynną i bierną,
- słowną, zarówno bezpośrednią, jak i pośrednią,
- fizyczną bezpośrednią i pośrednią,
- jawną i ukrytą.

Ze względu na złożoność, wyróżniamy zachowania agresywne proste i o charakterze złożonym. Sposób realizacji agresji dzieli ją na behawioralną i wyobrażeniową.

Następnym kryterium podziału zachowań agresywnych są mechanizmy regulacji agresji i wrogości, które dzielą się na: agresję reaktywno-emocjonalną, agresję uruchamianą przez wewnętrzną potrzebę sprawienia bólu i cierpienia oraz agresję będącą narzędziem realizacji życiowych celów jednostki.

Kolejną klasyfikacją agresji jest podział ze względu na warunki zewnętrzne. W tym kryterium agresję dzielimy na impulsywną i instrumentalną, a także na frustracyjną i wyuczoną oraz wywołaną zachowaniem się innych osób, wywołaną wypowiedziami innych osób i wywołaną niepowodzeniami we własnym działaniu.

Ostatnim z najszerzej opisywanych kryteriów podziału jest cel zachowania agresywnego. W tym przypadku agresję dzielimy na zamierzoną i niezamierzoną³.

Biologiczny aspekt problemu zachowań agresywnych ma swoje źródło w obszarze kory mózgowej, zwanym ciałem migdałowym. W chwili zagrożenia, układ nerwowy stymuluje określony obszar mózgu, przygotowując jednostkę do walki.

² *Ibidem*, s. 40.

³ *Ibidem*, s. 42.

Te mechanizmy nerwowe mogą podlegać modyfikacjom poprzez działanie czynników społecznych. Wyraźny wpływ na zachowania agresywne ma poziom serotoniny, substancji naturalnie produkowanej przez mózg, która hamuje impulsy stanowiące o agresji. Niski poziom tak zwanego hormonu szczęścia, może powodować wzrost agresji. Podobna sytuacja występuje w przypadku zbyt wysokiego poziomu testosteronu.

U uczniów z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowanych społecznie procesy regulacji hormonalnej w dużym stopniu warunkują zachowanie i przyczyniają się do zachowań agresywnych. W sytuacji, kiedy zachowania te nie są wygaszane, a czasem bywają nawet wzmacniane – następuje eskalacja problemu. Dodatkowo, uczniowie ci są bardzo podatni na wzory agresywnego zachowania. Dziecko obserwując zachowania modelu, czyli rodziców, rodzeństwa i innych osób znaczących, nabywa umiejętność radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych i przejmuje związane z tym wzory postępowania – przyswajanie słów, gestów czy zachowań, nie zawsze społecznie akceptowanych⁴.

2. Nauczyciel jako funkcjonariusz publiczny

Obecnie mamy do czynienia z ewaluującym stosunkiem społeczeństwa do zawodu nauczyciela, wychowawcy, pedagoga. Coraz częściej spotykamy się z podejściem konsumpcyjnym, zgodnym z którym nauczyciel/wychowawca uważany jest i traktowany jak sprzedawca usług pedagogicznych czy wychowawczych. Uczeń i jego rodzice to klienci – często roszczeniowi – nie do końca jednak rozumiejący, jakiego rodzaju „usługę” czy „towar” chcą „kupić”. W potocznym rozumieniu nauczyciel ma jedynie uczyć – czyli wpajać wiedzę. To potoczne rozumienie zadań stojących przed nauczycielem jest jednak bardzo zawężone. Współczesny nauczyciel ma bowiem wyznaczone zadania bardzo odpowiedzialne i bardzo szerokie.

Zawód nauczycielski traktowany jest jako zawód zaufania publicznego. Realizowanie stawianych przed nauczycielem zadań wymaga od niego szerokiej wiedzy psychologicznej, społecznej, pedagogicznej, taktu, kultury osobistej, odwagi cywilnej, postawy nonkonformistycznej i innych cech stawianych przed osobami wykonującymi zawód zaufania publicznego. W badaniach ankietowych skojarzenia z określeniem „zawód zaufania publicznego” ankietowani wymieniali: lekarz 11%, sędzia 4%, policjant 4%, polityk 4%, nauczyciel 3%, prawnik 3% (i in.)⁵. Jak widzimy, w opinii publicznej nauczyciel znajduje się wśród pięciu najbardziej poważanych i odpowiedzialnych zawodów (przed np. prezydentem czy ministrem).

W charakterystyce opisowej zawodu zaufania publicznego ankietowani wymieniali między innymi takie cechy etyczne i zawodowe, jak: standardy moral-

⁴ *Ibidem*, s. 41.

⁵ Opinia społeczna na temat zawodów zaufania publicznego. Komunikat z badań CBOS BS/73/2004, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2004/K_073_04.PDF [dostęp: 26.05.2016].

ne, etyka zawodowa, zaufanie społeczne, poczucie bezpieczeństwa, bezpośrednio służy ludziom, działa w interesie społeczeństwa, wysokie kwalifikacje, kompetencje merytoryczne, profesjonalizm, odpowiedzialność, można mu powierzyć swoje problemy i uzyskać pomoc, dochowuje tajemnicy zawodowej, sprawiedliwość, bezstronność, równe traktowanie obywateli, prestiż, autorytet społeczny, wysoka kultura, uprzejmość, szacunek do ludzi, wpływa na życie społeczne, decyduje o losach ludzi, apolityczność, nie jest uwikłany w polityczne zależności, niezawisłość i niezależność postępowania⁶.

Zawód pedagoga regulowany jest prawnie przez Ustawę o Systemie Oświaty oraz Ustawę Karta Nauczyciela (dalej: KN), która jest ustawą regulującą prawa i obowiązki nauczycieli, zgodnie z którymi stanowisko nauczyciela może zajmować osoba, która m.in. przestrzega podstawowych zasad moralnych. KN przewiduje również odpowiedzialność dyscyplinarną za uchybienie godności zawodu nauczyciela. Jednocześnie, zgodnie ze znowelizowanym z dniem 24 maja 2007 r. zapisem w Kartie Nauczyciela, nauczyciele uzyskali gwarancję ochrony przewidzianą w Kodeksie karnym dla funkcjonariuszy publicznych. Stanowi o tym art. 63 KN:

„1. Nauczyciel, podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, korzysta z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych na zasadach określonych w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm).

2. Organ prowadzący szkołę i dyrektor szkoły są obowiązani z urzędu występować w obronie nauczyciela, gdy ustalone dla nauczyciela uprawnienia zostaną naruszone”⁷.

Celem wprowadzenia tej nowelizacji było ograniczenie coraz częstszych słownych i czynnych napaści wobec nauczycieli.

Jednakże, zarówno dyrektorzy szkół, jak i nauczyciele nie zawsze posiadają odpowiednią wiedzę, jak skorzystać z przysługujących im praw w razie napaści i agresji w czasie pełnienia obowiązków służbowych. Dodatkowo, nie zostały opracowane powszechnie obowiązujące i znane procedury postępowania w razie wystąpienia takich zachowań.

Jak wynika z artykułu 115 § 13 ust. 6 Kodeksu karnego, funkcjonariuszem publicznym jest osoba zajmująca kierownicze stanowisko w instytucji państwowej. Zapis ten wskazuje, że dyrektor szkoły lub innej jednostki oświatowej jest funkcjonariuszem publicznym. Z kolei nauczyciel korzysta z ochrony przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych na zasadach określonych w Kodeksie karnym, choć *sensu stricte* funkcjonariuszem publicznym nie jest⁸.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1189); <https://www.lexlege.pl/karta-nauczyciela/art-63/> [dostęp: 19.05.2017].

⁸ Nauczyciele, korzystając z gwarancji ochrony przeznaczonej dla funkcjonariuszy publicznych, funkcjonariuszami publicznymi nie są i nie dotyczy ich odrębny reżim prawny dotyczący przestępstw popełnionych przez funkcjonariuszy publicznych, takich jak nadużycie funkcji, ujawnienie informacji służbowych czy też informacji uzyskanych w wyniku czynności służbowych. Nie stosuje

Ochrona ta przysługuje więc nauczycielom tylko podczas wykonywania obowiązków służbowych, czyli: podczas lekcji, wycieczek, wywiadówek i innych zadań.

Ochrona ta w praktyce polega na tym, że podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, nauczyciele są chronieni w taki sposób, iż czyny zabronione popełnione na ich szkodę są ścigane z urzędu, a nie jak wcześniej – tylko z oskarżenia prywatnego. Organ prowadzący szkołę i dyrektor szkoły są więc obowiązani z urzędu występować w obronie nauczyciela, gdy ustalone dla nauczyciela uprawnienia zostaną naruszone.

Naruszenie nietykalności osobistej oznacza mniej niż uszkodzenie ciała. To przestępstwo, które nie musi powodować zmian anatomicznych ani fizjologicznych organizmu, nie musi pozostawić na ciele żadnych śladów trwałych ani chwilowych.

Z mojego doświadczenia zawodowego wynika, że najczęstsze czyny naruszające nietykalność osobistą to:

Czynna napaść

Czynna napaść jest w prawie karnym definiowana jako gwałtowne, zaczepne działanie, podjęte z zamiarem wyrządzenia fizycznej krzywdy, uszczerbku na zdrowiu lub zadania bólu, np.: popchnięcie, uderzenie, kopnięcie, przewrócenie, rzucenie w osobę jakimś przedmiotem.

Szantaż, zmuszanie

Nauczyciela wykonującego zadania zawodowe nie wolno szantażować ani zmuszać do zaniechania wykonania czynności, na przykład wymuszania ocen pozytywnych, zdania egzaminu, przekazania informacji o pytaniach egzaminacyjnych, odstąpienia od wymierzenia kary, udzielenia nagany i innych zadań wynikających z pełnionej funkcji.

Zniewaga

Zniewaga to zachowanie obraźliwe wobec osoby, do której jest kierowane, wyrażające pogardę. Może być wyrażona poprzez epitet, wulgaryzm, obraźliwe pismo, list, uwłaczający, spreparowany wizerunek, obelżywy gest.

Oczywiście repertuar zachowań agresywnych, noszących znamiona naruszenia nietykalności osobistej nauczycieli, może być kompilacją wyżej wymienionych.

3. Proponowane procedury postępowania w przypadku naruszenia nietykalności osobistej nauczycieli

Jak wspomniałam w poprzednim rozdziale, tak dyrektorzy szkół/placówek, jak i organy prowadzące oraz nauczyciele nie zawsze posiadają odpowiednią wiedzę, jak korzystać z przysługujących nauczycielom praw w przypadku zachowań

---

się również do nich rozszerzenia odpowiedzialności karnej za nadużycie stanowiska, przekroczenie uprawnień, niedopełnienie obowiązku czy zachowanie godzące w autorytet i powagę instytucji czy też ograniczenie niektórych praw (np. zakaz strajkowania).

agresywnych wobec nich. Dodatkowo, nie zostały opracowane powszechnie obowiązujące i znane procedury postępowania w razie wystąpienia takich zachowań.

W myśl zapisów Karty Nauczyciela oraz Kodeksu Karnego rozdział XXIX, naruszenie nietykalności osobistej nauczyciela dotyczy przestępstw:

1. naruszenie nietykalności cielesnej (art. 222 k.k.),
2. dokonanie czynnej napaści na funkcjonariusza (art. 223 k.k.),
3. znieważenie funkcjonariusza (art. 226 k.k.),
4. stosowanie groźby bezprawnej lub przemocy (art. 224 k.k.)⁹.

W sytuacji naruszenia nietykalności osobistej nauczyciela, dyrektor szkoły zobowiązany jest do:

- złożenia zawiadomienia odpowiednim organom,
- przedsięwzięcia niezbędnych czynności – aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa – do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia.

Wybór organu, do którego należy zgłosić zawiadomienie, jest zależny od wieku sprawcy. Jeżeli sprawcą czynu karalnego jest uczeń, który nie ukończył 17 lat, zawiadomić należy policję lub sąd rodzinny. Jeśli sprawca ma ukończone 17 lat, powiadamia się policję lub prokuraturę.

Wiek sprawcy	Gdzie kierować zgłoszenie	Podstawa prawna
do 17 roku życia	Policja lub Sąd Rodzinny	art. 4 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich
powyżej 17 roku życia	Policja lub Prokuratura	art. 304 Kodeksu postępowania karnego

Istnieje cały szereg regulacji prawnych warunkujących sposób postępowania w sytuacji zachowań noszących znamiona naruszenia nietykalności osobistej nauczyciela/wychowawcy przez osoby z zaburzeniami psychicznymi. Ważne jest, dla celów orzekania o winie sprawcy stwierdzenie rodzaju i stopnia tych zaburzeń. Odnieść się w tym miejscu można do art. 25a. Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, który stanowi:

„§ 1. W razie potrzeby uzyskania opinii o stanie zdrowia psychicznego nieletniego sąd rodzinny zarządza jego badanie przez co najmniej 2 biegłych lekarzy psychiatrów. Na wniosek biegłych lekarzy psychiatrów do udziału w wydaniu opinii sąd powołuje biegłych innych specjalności.

§ 2. W razie zgłoszenia przez biegłych takiej konieczności, badanie stanu zdrowia psychicznego nieletniego może być połączone z obserwacją w podmio-

⁹ <http://prawo.money.pl/kodeks/karny/czesc-szczegolna/rozdzial-xxix-przestepstwa-przeciwko-dzialalnosci-instytucji-panstwowych-oraz-samorzadu-terytorialnego> [dostęp: 19.05.2017].

cie leczniczym niebędącym przedsiębiorcą tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że nieletni wykazuje wysoki stopień demoralizacji lub popełnił czyn karalny, o którym mowa w art. 1 zakres stosowania ustawy § 2 pkt 2 lit. a.

§ 3. O potrzebie obserwacji w podmiocie leczniczym niebędącym przedsiębiorcą orzeka sąd rodzinny po wysłuchaniu nieletniego, określając miejsce i czas trwania obserwacji. Do udziału w wysłuchaniu należy dopuścić pozostałe strony i obrońcę nieletniego, jeżeli się stawia.

§ 4. Obserwacja w podmiocie leczniczym niebędącym przedsiębiorcą nie powinna trwać dłużej niż 4 tygodnie; na wniosek podmiotu leczniczego sąd rodzinny może przedłużyć ten termin na czas określony, niezbędny do zakończenia obserwacji. Łączny czas trwania obserwacji w danej sprawie nie może przekroczyć 6 tygodni. O zakończeniu obserwacji należy niezwłocznie zawiadomić sąd rodzinny¹⁰.

W sytuacji, gdy opinia o stanie zdrowia psychicznego sprawcy zostaje stwierdzona przez biegłych, obowiązuje art. 12 Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich:

„W razie stwierdzenia u nieletniego upośledzenia umysłowego, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych bądź nałogowego używania alkoholu albo innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, sąd rodzinny może orzec umieszczenie nieletniego w szpitalu psychiatrycznym lub innym odpowiednim zakładzie leczniczym. Jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej, sąd może orzec umieszczenie go w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, a w przypadku gdy nieletni jest upośledzony umysłowo w stopniu głębokim i wymaga jedynie opieki – w domu pomocy społecznej¹¹.”

W szkołach specjalnych, ośrodkach wychowawczych, domach dziecka, zjawisko zachowań agresywnych wobec nauczycieli/wychowawców przybiera masowy charakter. Uczniowie i wychowankowie tych placówek mają bowiem ograniczoną zdolność do oceny skutków swojego zachowania lub naśladują zachowania innych, zdając sobie jednak sprawę z ich negatywnych konotacji. Uważam, że przecho-
dzenie nad agresją wymierzoną w kierunku nauczyciela do porządku dziennego, godzenie się na to, wywołuje eskalację zjawiska. Należy, szczególnie w tego typu placówkach, uczyć zachować pożądanych, a wygaszać i eliminować te niepożądane.

Z doświadczenia zawodowego

Prowadziłam w ostatnim czasie dyskusje z grupą rodziców, nauczycieli i specjalistów pracujących z uczniami z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowanymi społecznie. Okazuje się, że powszechne jest poczucie bezsilności, brak porozumienia, brak stanowiska wspólnego dla wszystkich zainteresowanych grup.

¹⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t.j. Dz.U. 2016, poz. 1654), <http://www.lexlege.pl/ustawa-o-postepowaniu-w-sprawach-nieletnich/art-25a/> [dostęp: 19.05.2017].

¹¹ *Ibidem*.

W tym miejscu przytaczam wybrane wypowiedzi nauczycieli szkoły specjalnej:

Nauczyciel 1: *Miałam dziś zastępstwo w nie swojej klasie. Uczeń z umiarkowaną/znaczną niepełnosprawnością intelektualną uderzył mnie w twarz – mocno, bił też gdzie popadnie. Poradziłam sobie z trudem, w klasie poza mną był uczeń na wózku i drugi głębiej niepełnosprawny. Zastosowałam silne przytrzymanie, powiedzmy formę holding – mocno, zdecydowanie. Myślę, że na długo zapamięta tę sytuację. Ale jak sobie radzić? Ja nie mogę pozwolić sobie na takie ataki, raz dlatego, że jest to naruszenie mojej nietykalności osobistej, dwa – jest to niebezpieczne. Chłopak dużo ode mnie silniejszy. Udało mi się go powstrzymać przed bardziej radykalną agresją tylko dlatego, że go zaskoczyłam. Nie jest w sumie istotny powód tego ataku (nie pozwoliłam, aby zabrał butelkę z piciem koledze, miał dwie swoje). Gdzie jest granica między holdingiem, samoobroną i odwzajemnieniem agresji ze strony nauczyciela? Jak sobie radzić? Moim zdaniem warto o tym porozmawiać, przeszkolić, spisać z rodzicami kontrakt. Co jeszcze?*

Nauczyciel 2: *A co, jeśli nie da się nauczyć, jeśli dziecko ma wyraźnie problem hmm... psychiatryczny? Wyczerpano pomysły działania. Trzeba czekać (przepraszam za brutalną szczerość), aż zrobi krzywdę rodzicowi... Ps. Jestem bita przez ucznia, ponieważ mama nie zgadza się, by go złapać za rękę, którą chce uderzyć. Stosuję „opór ciała nauczyciela”, miewam siniaki nawet na białce oraz krwawiące ranki. Dziecko świadome („nie wolno ci mnie dotknąć! Więcej mnie nie dotkniesz” itp.) Współpracują pedagog i psycholog oraz behawiorysta (sama też mam ukończone szkolenie z zakresu terapii behawioralnej, stosuję od początku modelowania zachowań u chłopca). Gdzie i do jakiego stopnia jest „obrona konieczna” siebie, innych, dzieci? Rozporządzenie stanowi jasno: bezdotykowo. Doszłam do punktu, gdzie zamierzam wezwać rodzica, a jeśli i to za mało – karetkę (...). Zgłaszam poważniejsze sytuacje pedagogom, psychologowi i dyrekcji. U pedagoga kopia wszelkiej dokumentacji (notatki, relacje świadków, zeszyt korespondencji, dziennik oraz formularz zgłoszenia trudności wychowawczych). Od przyszłego tygodnia wzywam rodzica w takich sytuacjach, by zabrał dziecko. Notuję także zdarzenia, które powinien zarejestrować monitoring (...). Nasza procedura na agresję i zakłócanie zajęć: „odizolować ucznia” (pytanie: jak to zrobić bezdotykowo?) Dlaczego muszę się godzić na bycie kopaną, plutą, wyzywaną, bitą pięściami? Często publicznie. Sinusoida zachowań dziecka (które poza epizodami agresji jest świetnym człowiekiem!) powoduje, że za chwilę sama będę potrzebować terapii. Statystyka jest taka: w ciągu semestru 3 (trzy!) dni były bez bicia. Gdy stosowałam wygaszanie – zaczęły obrywać koleczy. Wczoraj otrzymałam wiadomość, że rodzice poszkodowanych też tracą cierpliwość. Sądzę, że tu jest szansa na działanie w kierunku odpowiednim.*

Co ciekawe, grupa uczestniczących w dyskusji rodziców podchodziła do problemu radykalnie, nie miała nic przeciwko, na przykład, przytrzymaniu.

Mama dziewięcioletniego ucznia z cechami autystycznymi napisała: *Tego się właśnie obawiam u M. Nie zawsze będzie dziewięcioletnim słodziakiem... Ale szczerze? Ja też jestem w stanie mu oddać, szczególnie jak kopie... nie mam oporów... bronie się (...). Z przykrością stwierdzam, że nawet jako matka „na świadczeniu” 24h/dobę z dzieckiem nie jestem w stanie przewidzieć jego zachowania w każdej minucie dnia. I wbrew oczekiwaniom świata, nie jestem robotem, który nie odczuwa bólu i ma zaprogramowane poprawne zachowanie w każdej sytuacji. Jestem człowiekiem...*

Mama dwudziestoletniej uczennicy z autyzmem: *Oj trudny temat, my mamy to na szczęście za sobą, agresja była i fizyczna i słowna, taaak, ta uśmiechnięta i pogodna M. potrafiła na mnie podnieść rączkę, a że ma ciężką, to bolało nie raz... jak dostałam poduszkę to oddałam, ale jak już rączki poszły w ruch to mocny uścisk, a nawet w skrajnych wypadkach, siadałam na niej, aby się uspokoiła. Ciężko wspominać ten okres, to był najtrudniejszy okres w naszym autystycznym świecie. Rada ode mnie, dla rodziców głównie: niestety, tu trzeba konsekwencji w wytyczaniu granic, choćby się waliło, a nad Tobą stało zaptakane i zasmarkane dziecko, to nie odpuścić, choć po godzinie płaczu i odgrazania (że np. Cię nienawidzi i jesteś wredna) masz dosyć – to nie odpuścić (ważna jest wyrozumiałość sąsiadów!!!). Jest jeszcze ważna rzecz – unikanie sytuacji, które do tego doprowadzają.*

Bardzo cenny głos w dyskusji zabrał również ekspert, zajmujący się od wielu lat edukacją dzieci z deficytami rozwojowymi: *Tak sobie myślę, że problemów związanych z zachowaniem trudnym, nie rozwiązuje się na poziomie pojedynczego nauczyciela. Ci, którzy z tym uczniem pracują powinni mieć wsparcie intelektualne i emocjonalne innych nauczycieli w szkole. Dyrekcji także. Jeżeli zachowanie to powtarza się. To jestem ciekawy, jak do tej pory nad nim pracowano, jakie były pomysły. Jeżeli nie pracowano, to też mam pytanie – dlaczego? Redukcja zachowań trudnych powinna mieć odbicie w IPET-cie tego ucznia. Pedagogika specjalna dostarcza wielu pomysłów na temat tego, jak zredukować zachowania trudne. W skrócie, trzeba przestać wzmacniać jego bicie, a nagradzać grzeczność. Dobór wzmocnień wymaga zastanowienia. To tylko jeden z wielu pomysłów. Rodziców radziłbym zostawić w spokoju. Oni nie wiedzą, jak redukuje się zachowania trudne. Nie mają wpływu jak ich dziecko zachowuje się w szkole. Mają wpływ jak zachowuje się w domu, choć trzeba być specjalistą, żeby wiedzieć jak sobie poradzić z takim zachowaniem. Wpędzanie rodziców w poczucie winy, że niby są odpowiedzialni za zachowanie syna, nie nauczy ich poprawnego postępowania z nim. Nie ma prostej odpowiedzi na to, co się robi w takich sytuacjach. U różnych uczniów, różne rzeczy. Dziś to, a jutro co innego. Przytrzymanie było formą kary, jak mniemam. Samą karą nie nauczy się poprawnego zachowania. Im częściej ta kara będzie stosowana, tym słabsze będzie miała działanie.*

Jak wynika z lektury tych wypowiedzi, a było ich znacznie więcej, niektóre bardzo emocjonalne, wręcz dramatyczne, brak jest jasnych norm, procedur, z których wprost wynika co wolno, a czego nie wolno nauczycielowi czy rodzicowi wobec ataku fizycznego. To bowiem nie jest tak, że nauczyciel wybierając sobie miejsce pracy w szkole czy ośrodku specjalnym godzi się na bycie okaleczanym, bitym, popychanym. To nie jest wpisane w zakres jego obowiązków. Policjant czy lekarz nie pyta o zaburzenia, zaatakowany - wzywa ochronę. Tak też powinno być w placówkach zajmujących się edukacją i wychowaniem uczniów z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowaniem społecznym.

Propozycje dla podniesienia bezpieczeństwa

W przypadku stwierdzenia agresywnego zachowania ucznia, stwarzającego zagrożenie dla bezpieczeństwa i zdrowia własnego oraz innych, naruszającego nietykalność osobistą nauczyciela, zastosowanie niżej opisanych procedur.

Procedura I:

1. Podjęcie przez nauczyciela próby wygaszenia zachowania agresywnego poprzez rozmowę z uczniem, zajęcie go inną czynnością, odwrócenie uwagi i inne czynności wychowawcze wynikające z wiedzy i doświadczenia nauczyciela.
2. W przypadku, gdy czynności te nie skutkują, nauczyciel poprzez przewodniczącego klasy, dyżurnego ucznia, pomoc wychowawcy, telefonicznie – zawiadamia pedagoga, psychologa, dyrektora lub innego nauczyciela o zaistniałej sytuacji.
3. Zabranie ucznia z lekcji przez innego pracownika – nauczyciela szkoły. Zaprowadzenie do gabinetu pedagoga lub psychologa szkolnego. W przypadku braku takiej możliwości, zapewnienie bezpieczeństwa pozostałym uczniom poprzez wyprowadzenie ich z klasy, np. do świetlicy szkolnej lub czytelnicy.
4. W sytuacji koniecznej, nauczyciel ma możliwość przytrzymania ucznia w celu powstrzymania go przed dalszymi atakami.
5. Poinformowanie rodziców o zachowaniu ucznia i zabranie go z lekcji.
6. W sytuacji bardzo agresywnego zachowania ucznia (groźenie, napaść fizyczna, pobudzenie fizyczne, niemożność uspokojenia przez nauczyciela), zawiadomienie rodziców ucznia i (lub, jeśli z rodzicami nie ma kontaktu) Policji lub Pogotowia Ratunkowego.
7. Po jednorazowym agresywnym zachowaniu rodzic/opiekun prawny podpisuje zgodę na przytrzymywanie dziecka w sytuacjach, kiedy jego zachowanie zagraża bezpieczeństwu i/lub zdrowiu jego i innych uczniów.
8. Brak takiej zgody jest podstawą do wzywania Policji/Pogotowia Ratunkowego w przypadku pojawienia się zachowań agresywnych.
9. Rozmowa z rodzicami ucznia przeprowadzona przez wychowawcę/pedagoga/psychologa, w celu dobrania odpowiednich form pomocy dla dziec-

ka. Często proponuje się w takich wypadkach nauczanie indywidualne, lecz nie jest to optymalne rozwiązanie, gdyż dziecko najlepiej rozwija się w grupie rówieśników.

10. W przypadku kolejnych zachowań agresywnych ucznia i jednocześnie braku efektywnej współpracy z rodzicami, szkoła kieruje wnioskiem do Sądu Rodzinnego.

W celu zapobiegania tzw. wtórnej wiktyzacji nauczyciela, który stał się ofiarą napaści, dyrektor oraz inni pracownicy czy służby zaangażowane w dane zdarzenie zobowiązani są do zachowania się według określonych procedur. Wtórna wiktyzacja ma miejsce wówczas, kiedy ofiara przestępstwa doznaje kolejnej (wtórnej) krzywdy ze strony innych osób – otoczenia, rodziny, bliskich. Nacechowane brakiem empatii, krzywdzące postawy innych ludzi są często wynikiem ciekawości, niewiedzy, nieumiejętności wczucia się w sytuację cierpiącej osoby. Są także – zdecydowanie zbyt często – spowodowane przez stereotypy, skutkujące potępieniem i stygmatyzacją ofiary. Często nauczyciele nie zgłaszają incydentów ataku na swoją nietykalność, bo obawiają się być posądzeni o nieudolność i brak umiejętności wychowawczych.

Gdy stwierdzone zostanie naruszenie nietykalności osobistej nauczyciela, proponuję przyjąć następującą procedurę obowiązującą dyrektora placówki:

Procedura II:

1. Współdziałać aktywnie w Procedurze I.
2. Przyjąć do wiadomości informację o naruszeniu nietykalności osobistej, zapewnić dyskrecję poprzez wysłuchanie nauczyciela bez świadków (o ile to możliwe, w pomieszczeniu zamkniętym).
3. Odnotować godzinę zgłoszenia oraz zapytać o przyczynę ewentualnej zwłoki w podaniu tej informacji.
4. Zapewnić nauczycielowi niezbędną pomoc lekarską i psychologiczną.
5. Zapewnić nauczycielowi bezpieczeństwo psychiczne bezpośrednio po zdarzeniu.
6. Bez zbędnej zwłoki:
  - odnotować personalia świadków,
  - stwierdzić, czy zdarzenie zaistniało na terenie szkoły oraz czy miało miejsce w trakcie zajęć szkolnych.
7. Nie nagłaśniać zdarzenia.
8. Powiadomić Policję, która podejmie odpowiednie, zgodne z prawem, procedury dalszego postępowania.

Podsumowując rozważania zaprezentowane w artykule stwierdzam, że problem zachowań agresywnych uczniów z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowaniem społecznym, w kontekście naruszenia nietykalności osobistej nauczycieli, wymaga wielu interdyscyplinarnych badań z zakresu nauk medycznych, pedagogicznych i prawnych – psychiatrii, psychologii, oligofrenopedagogiki, resocjalizacji, pedeutologii, prawa karnego i rodzinnego. Badania te pozwoli-

łyby na sformułowanie odpowiednich wniosków, umożliwiających właściwą regulację zachowań wszystkich zainteresowanych stron. Nauczyciele pracujący z uczniami z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowanymi społecznie powinni doskonalić swoje kompetencje – zarówno poszerzać wiedzę z zakresu prawa rodzinnego i karnego, jak i zdobywać umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Nie będą się jednak czuli pewni w swoich prawach, jeśli nie będą otrzymywali wsparcia instytucjonalnego. Instytucje działające na rzecz edukacji i wychowania dzieci z zaburzeniami psychicznymi i niedostosowanymi społecznie oraz organy wspierające – sądy, policja, samorządy, ministerstwa branżowe – powinny dołożyć wszelkich starań, aby nauczyciele, dla dobrze pojętego interesu społecznego, mogli czuć się bezpiecznie w swojej pracy¹².

Bibliografia

Literatura

Miłkowska G., *Agresja*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. I, Żak 2003, s. 39-40.

Akty prawne

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2015, poz. 2082).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2016, poz. 1137).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego Dz.U. 2016, poz. 1749 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. 2004 Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 lutego 2000 r. Polska Deklaracja w Sprawie Młodzieży i Alkoholu (Monitor Polski Nr 6, poz. 125).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. 2007 Nr 43, poz. 277 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013, poz. 532 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. 2016, poz. 1654).

---

¹² <http://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/609492,nauczycieli-przed-agresja-uczniowie-bronia-ani-przepisy-ani-dyrektorzy.html> [dostęp: 19.05.2017].

Źródła internetowe

<http://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/609492,nauczycieli-przed-agresja-uczniow-nie-bronia-ani-przepisy-ani-dyrektorzy.html> [dostęp: 20.05.2017].

PROTECTION OF THE PHYSICAL INTEGRITY OF TEACHERS/EDUCATORS AS PUBLIC OFFICIALS AND AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF MENTALLY AND SOCIALLY MALADJUSTED PUPILS

Abstract

This paper focuses on the difficult and sensitive subject of aggressive behaviour towards teachers or educators that take place in schools and in social care institutions for children and teenagers with mental disorders. Without strict procedures to be applied when a pupil with a mental disorder violates the physical integrity of a teacher, schools and educational institutions will operate outside the legal order. Assaulting a teacher, regardless of the place in which it happens or the identity of the perpetrator, is prosecuted. During the performance or in connection with the performance of his/her official duties, the teacher, being a public official, is protected under Article 63 of the Act of 26 January 1982 on the Teacher's Charter. This means that both the headmaster and the school-operating authorities must officially act in the defence of the teacher whose rights have been violated. (Earlier, the offenses committed against teachers were subject to private prosecution.)

This paper is an attempt to define the problem and present remedial measures that will enable teachers and educators to feel safe in the workplace and perform their duties within specific procedures that are firmly rooted in the legal order.

